

Białyński, Grzegorz

Uwagi w sprawie pierwszej lokacji miasta w Ełku

Komunikaty Mazursko-Warmińskie 3, 393-397

2009

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Grzegorz Białuński

UWAGI W SPRAWIE PIERWSZEJ LOKACJI MIASTA W EŁKU —

Pierwszy akt lokacji miasta w Ełku wystawił wielki mistrz zakonu krzyżackiego Paweł von Rusdorf i do dzisiaj wzbudza on pewne wątpliwości, przede wszystkim datacyjne¹. Na mocy wystawionego przez niego przywileju przyznano nowemu miastu (*eyne Stadt zur Licke*) 102 łany, z tego 8 wolnych dla zasadzcy–sołtysa Michała Neorsena (*Michel Neorsen*)²; 4 łany wolne dla plebana z parafii p.w. św. Katarzyny, następnie 40 łanów miejskich wolnych oraz 50 czynszowych, od tych ostatnich mieszczanie uzyskali 20 lat wolnizny³. Zachowana kopia dokumentu nosi datę 1445 r., wiadomo jednak, że Paweł von Rusdorf zmarł w 1441 r., jak również lista świadków nie odpowiada stanowi z 1445 r.⁴ Stąd większość badaczy opowiadała się za pomyłką w zapisie daty i przyjmowała rok 1435 (27 lutego), a nie 1445 (7 lutego)⁵. Propozycji tej sprzyja czas pełnienia funkcji prokuratora rastemborskiego przez świadka dokumentu Gerlacha Mertza tylko w latach 1434–1437⁶. Tak więc

¹ Por. G. Białuński, *Przemiany społeczno-ludnościowe południowo-wschodnich obszarów Prus Krzyżackich i Księżęcych (do 1568 roku)*, Olsztyn 2001, ss. 21–22 (tutaj propozycja datowania na rok 1440); idem, *Kolonizacja „Wielkiej Puszczy” (do 1568 roku) – starostwa piskie, elckie, straduńskie, żelkowskie i węgoborskie (węgorzewskie)*, Olsztyn 2002, ss. 77–78 (tutaj datacja poprawiona na rok 1435), a ostatnio por. *Państwo zakonu krzyżackiego w Prusach. Władza i społeczeństwo*, red. M. Biskup, R. Czaja, Warszawa 2008, s. 370 (przyjęty rok 1440 z powołaniem się na wyżej cytowaną pracę). Niegdyś dopuszczano nawet możliwość, że dokument mógł być fałszyfikatem (por. I. Janosz-Biskupowa, *Rozwój przestrzenny miasta Ełku*, Komunikaty Mazursko-Warmińskie, 1959, nr 3, s. 252), przegląd opinii por. też A. Kopiczko, *Dzieje miasta i parafii Ełk w średnio-wieczu (do 1525 roku)*, w: *Przeszłość natchnieniem dla teraźniejszości. Sympozjum historyczne i świętowojechiechowe. Ełk, 20–22 kwietnia 1994 roku*, Ełk 1996, s. 68. Obecnie jednak prawie powszechnie uznaje się go za autentyk, o czym zdaje się przekonywać umieszczenie go w kopiarzyszu (*Handfestenbuch*) już w połowie XV w., obok innych dokumentów faktycznie wystawionych przez wielkiego mistrza Pawła von Rusdorfa – Geheimes Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz, Berlin (dalej: GStPK), Ordensfolianten (dalej: OF) 97.

² L. R. v. Werner, *Specimen III Paleographiae Patriae de Opiddo Lyck ejusque sigillo d.i. Historische Nachricht von der Stadt Lyck und derselben Wapen*, 1751, ss. 6–10; według niego zasadzca nazywał się *Unorffen*.

³ OF 97, f. 24–25. Przywilej drukowany w: *Der Kreis Lyck. Ein ostpreußisches Heimatbuch*, zusammengestellt u. erarbeitet R. Weber, Leer 1981, ss. 80–81.

⁴ Świadkami byli: komtur brandenburski Jan Beenhausen (1433–1441), kapelan wielkiego mistrza Kaspar, prokurator kętrzyński Gerlach Mertz (1434–1437) i prokurator elcki Oswald Holzzapfel (ok. 1431–1440). Na tym imienna lista świadków się urywała, ale wynikało to ze skrótu zastosowanego przez kopistę, gdyż dalej pojawiło się jeszcze enigmatyczne: *Compan, Schr[eiber]* – OF 97, f. 25.

⁵ Tak już L. R. von Werner, op. cit., s. 6 i n.; podobnie [L.] Horch, *Chronik der Stadt Lyck*, Progr. d. Gymn., Lyck [1859], s. 6. Szczegółową argumentację za tym rokiem przeprowadził już H. Gollub, *Zur Datierung der ältesten Stadturkunde von Lyck*, Mitteilungen des Vereins für die Geschichte von Ost- und Westpreußen, Königsberg 1931, Jg. 6, ss. 11–13, pomyłkę ułatwił zapis daty cyframi rzymskimi, czyli zamiast XXXV omyłkowo wpisano XXXXV. Inaczej uważał M. Toeppen, który przyjmował jedynie intencje wystawienia przywileju, którą wykonano po śmierci von Rusdorfa, „poniekąd jako testament”, tym samym nie kwestionował roku 1445, por. M. Toeppen, *Geschichte Masurens*, Danzig 1870, cyt. wg wydania polskiego – M. Toeppen, *Historia Mazur*, przełożyła M. Szymańska-Jasińska, oprac. i wstępem poprzedził G. Jasiński, Olsztyn 1995, s. 123, ale to byłaby rzecz niespotykana.

⁶ C. Beckhern, *Verzeichniss der die Stadt Rastenburg betreffenden Urkunden*, Königsberg 1885, s. 23.

możliwy do przyjęcia okres wystawienia dokumentu lokacyjnego miasta Elku to właśnie lata 1434–1437, ze wskazaniem jednak na rok 1435⁷.

O tej dacie przekonuje ostatecznie, dotąd pomijany przez badaczy, dokument wydany przez wspomnianego wielkiego mistrza tego samego dnia (*Sontage esto mihi*) i w tym samym miejscu (Kętrzyn) oraz z tą samą listą świadków (tylko nieco pełniej oddaną przez tego samego zresztą kopistę), ale za to z datą roczną niebudzącą wątpliwości – 1435 r. Chodzi o przywilej nadający Jakubowi z Rynu (*Jacob von Reyne*) dwa łany we wsi Elk (*im dorffe Licke*) na prawie chełmińskim z obowiązkiem jednej służby wojskowej⁸ (zob. aneks źródłowy). To powinno przesądzić dotychczasowe kontrowersje wokół daty lokacji⁹.

Zastanawiają jednak trzy sprawy: dlaczego ostatecznie nie doszło do powstania miasta, dlaczego dobra Jakuba z Rynu nadane zostały we wsi, skoro miało powstać miasto, oraz dlaczego już nigdy więcej nie występują w źródłach?

Pierwsze pytanie zastanawia tym bardziej, że w następnych latach podjęto, zdaje się, pewną próbę przyspieszenia rozwoju kolonizacyjnego prokuratorii, czyli stworzenia podstaw do funkcjonowania ośrodka miejskiego. W 1439 r. powstała Nowa Wieś Elcka, ponadto dobra służebne w Krzywych, a w rok później kolejne dobra w Golubiach¹⁰. Symptomatyczne staje się też zachowanie fundatora miasta wielkiego mistrza von Rusdorfa, który w 1441 r. zrezygnował z pełnionej funkcji i poprosił dostojników zakonnych o nadanie mu dożywotnio prokuratorii kętrzyńskiej wraz z Sątocznem, Rynem i Elkiem ze wszystkimi ich dochodami¹¹.

Mimo to Elk w okresie krzyżackim na ogół określany był jako wieś¹². We wszelkich wykazach występował też wraz z innymi wsiami czynszowymi. Według ówczesnych wykazów liczył zaledwie 32 łany czynszowe¹³ oraz posiadał nadmiar, tzw. Dalnice. Nadmiar ten *uff der Dalnitz* (nad rzeką Elk i dalej w stronę granicy z Miłukami i Siedliskami) został nadany w 1483 r.¹⁴ i za-

⁷ Przeciwno tej dacie – jak wyżej wspomniałem – oponował M. Toeppen, *Historia Mazur*, s. 123. Opierał się na fakcie, że 22 VII 1435 r. prokuratorem kętrzyńskim został wymieniony Jan von Beenhausen, w przywileju elckim pełniący przecież funkcję komtura brandenburskiego. Tymczasem wspomniany dokument z 22 VII 1435 r. zawiera ewidentny błąd, mianowicie Jan von Beenhausen wymieniony został w nim pomyłkowo zamiast Gerlacha Mertza. Przekonuje o tym inny dokument rzekomo z 22 VII 1425 r., gdzie z tą samą listą świadków: piwniczny kętrzyński Volbrecht, kompan prokuratora Jan Dadenberg i kapłan Jobst – występuje prokurator Gerlach Mertz. W tym z kolei dokumencie pomyłono jednak rok, por. C. Beckherrn, op. cit., s. 16, 23. Jan von Beenhausen był więc komturem brandenburskim nieprzerwanie w latach 1433–1441, a Gerlach Mertz był prokuratorem kętrzyńskim również w 1435 r. Potwierdzają to wystawione przez niego w tymże roku dokumenty lokacyjne na Cudnochy (7 IV) i Rybical (11 IV), z tymi samymi świadkami, por. GStPK, Ostpreussische Folianten (dalej: Ostpr. Fol.) 332, f. 16–18, 24–25.

⁸ OF 97, f. 26.

⁹ Dodam, że w tym samym kopiarzu znajduje się jeszcze jeden dokument wystawiony w Kętrzynie, tego samego dnia (*Sonntag Esto mihi*) w 1435 r., mianowicie nadanie dla niejakiego Sandera Kalena na 3 łany we wsi Wanguty, w komornictwie kętrzyńskim – OF 97, f. 25, por. H. Gollub, op. cit., s. 13.

¹⁰ G. Białuński, *Kolonizacja*, s. 77.

¹¹ Por. A. Radziński, J. Tandecki; *Katalog dokumentów i listów krzyżackich Archiwum Państwowego w Toruniu*, t. 1 (1251–1454), Warszawa 1994, nr 217. O okolicznościach rezygnacji wielkiego mistrza, zob. C. A. Lückerrath, *Paul von Rusdorf. Hochmeister des Deutschen Ordens 1422–1441*, Bad Godesberg 1969, s. 203 i n.

¹² Wyjątkowo określenie „oppidum Licke” wspomniano już w 1500 r., por. *Urkunden über kirchliche Orte und Geistliche in Masuren aus der Zeit vor der Reformation*, Masovia, 1900, H. 6, s. 75, także w aktach wizytacyjnych z lat 1507–1508 osadę określano jako *Stadt Licke*, por. OF 134, f. 26–28; OF 135, f. 64. Znana jest też pieczęć sądowa, z niepewną datą – 1513 r. i napisem: „Sigillum iudici civita Lic. anno 1513”, por. L. R. von Werner, op. cit., s. 39.

¹³ Tak zarówno w 1511 r., jak i 1522, por. OF 176a, f. 35, 106.

¹⁴ Ostpr. Fol. 119, f. 98, tutaj nie określono wielkości obszaru, krzyżackie źródła rachunkowe wskazywały tylko 15 łanów, OF 176a, f. 35 (1511 r.). Jednak po pomiarach w drugiej połowie XVI w. okazało się najpierw, że było to blisko 48 łanów, Ostpr. Fol. 6491, s. 182 (1583), a potem, że nawet 65 łanów i 26 morgów (z Juniami), EM 48a nr 4 (1598 r.). Na granicę z Siedliskami wskazuje skarga mieszkańców Elku z połowy XVI w., na starostę elckiego za włączenie części obszaru Dalnic do Siedlisk, EM 93d2, nr 1, f. 4.

pewne obejmował część obszaru dawniej przewidzianego na miasto. W 1519 r. we wsi mieszkało 21 karczmarzy, 13 bartników i 13 chłopów oraz 2 sołtysów¹⁵, taki skład społeczny wykazuje, że Elk nadal pretendował do ośrodka o charakterze miejskim. Wyraźnie nasiliło się to w czasach księcia Albrechta. Zmieniła się też terminologia. Powoli zanikało określenie „wieś czynszowa” i „chłopi”, a coraz częściej pojawiały się określenia „miasteczko” i „mieszczanie”, po raz pierwszy w 1554 r. (*oppidani Lyccenses*)¹⁶, potem w 1557 (*Flecken Lyck*)¹⁷. W kościelnych rachunkach z 1561 r. zanotowano nawet określenie „miasto” (*Stadt Lyck*)¹⁸, a w 1564 i 1583 r. użyto określenia „miasteczko” (*Stedtlein*)¹⁹. Nie były to zwroty do końca bezpodstawne. Przede wszystkim w Elku był inny skład społeczny niż we wsiach czynszowych. W 1579 r. było to 43 gospodarzy posiadających od 0,5 do 3,5 łanu, 27 karczmarzy, 5 wolnych, 43 zagrodników, następnie rzemieślnicy i robotnicy najemni²⁰. Pod tak znaczną liczbą karczmarzy kryli się browarnicy z prawem wyszynku, zaś pod liczbą zagrodników różni rzemieślnicy. Skład społeczny był więc raczej zbliżony do miasteczek. Zmienił się też charakter osady z czysto rolniczej, na rolniczo-handlowo-rzemieślniczy. W 1560 r. książę Albrecht nadał bowiem mieszkańcom elckim zezwolenie na odbywanie cotygodniowych poniedziałkowych targów wraz ze stosownym ich porządkiem oraz prawem²¹. Pełne prawa miejskie otrzymał Elk ponownie dopiero w XVII w. – w 1669 r.

Lokacja z 1435 r. ostatecznie nie powiodła się, a złożyło się na to zapewne kilka przyczyn, których można się tylko domyślać, a zatem śmierć fundatora miasta – Pawła von Rusdorfa, w kilka dni po rezygnacji z funkcji mistrza w 1441 r.; zbyt ubogo rozwinięta sieć osadnicza, przecież konieczna do rozwoju ośrodka miejskiego, jak też to, że wkrótce potem wybuchła wojna trzydziestoletnia (1454–1466), która swym zasięgiem objęła także okolice Elku²². W każdym razie przedsięwzięcie lokatora miasta Michała Noersena z pewnością nie powiodło się: na sołectwie pozostali nadal potomkowie pierwszego sołtysa wsi z 1425 r. Bartosza z rodu Bratumiłów (jeszcze w połowie XVI w. był to Aleksander Bratumił²³); nie zagospodarowano przyznanego przywilejem obszaru (jeszcze w 1600 r. Elk posiadał zaledwie 55 łanów wykorzystanych gospodarczo²⁴), zapewne nawet nie wytyczono nowych parcel, nie doszło też do wykształcenia rady miejskiej (w sprawach osady występował zawsze sołtys, zwany tutaj w XVI w. także wójtem)²⁵.

Najprawdopodobniej też obok lokowanego w 1435 r. miasta miała być zachowana w jakiejś formie wieś czynszowa, skoro tego samego dnia przywilej na obszarze wsi otrzymał Jakub z Rynu. Tego rodzaju przykład mamy w nieodległym Giżycku, kiedy po lokacji miasta istniejącą wieś czynszową zachowano w szczątkowej formie, nie włączając jej obszaru w obręb miasta²⁶. W przywileju Elku podkreślono, że miasto miało powstać między jeziorami *Walscheyen* (identy-

¹⁵ GStPK, Ordensbriefarchiv nr 22935, s. 346.

¹⁶ GStPK, Etats-Ministerium (dalej: EM) 93d2, nr 1, f. 3; tak też w 1560, EM 93d2, nr 1, f. 7: *oppidani Lyccenses, prope oppidam*.

¹⁷ EM 93d 2, nr 1, f. 4.

¹⁸ EM 93e 2, nr 31.

¹⁹ EM 93g 2, nr 1, f. 10; EM 93c2, nr 2.

²⁰ Ostpr.Fol. 1283.

²¹ EM 93c2, nr 1, f. 11–12; *Der Kreis Lyck*, s. 335; por. L.R. v. Werner, op. cit., s. 10.

²² G. Białuński, *Kolonizacja*, s. 79.

²³ EM 93h 2, nr 2: *Alexander Bratumil vogt* (1551); EM 93c2, nr 5, f. 4: *Alexander Bratumil aduocatus* (1557); EM 93c2, nr 1, f. 4: *Alexander Bratumil Advocatus* (1558).

²⁴ Ostpr.Fol. 6491, s. 179.

²⁵ Por. EM 92d2, nr 1.

²⁶ E. Trincker, *Kronika gminy leckiej [giżyckiej]*, przełożył R. Wolski, oprac. i wstępem poprzedził G. Białuński przy współpracy J. Sekty, Giżycko 1997, ss. 37–38.

fikowanym na ogół z Jeziorem Elckim, a zapewne chodziło o jego północną część, powyżej zamku) a Sunowo. Wieś swoje łąny miała zaś po obu stronach rzeki Elk, o czym dokładnie wspomina przywilej lokacyjny z 1425 r.²⁷, zatem nieco na południe od planowanego miasta. Obszar miasta miał sięgać więc po okolice późniejszych Siedlisk i Miłuk. Dobra Jakuba z Rynu zaś miały być usytuowane we wsi, zapewne bliżej rzeki Elk. Podobnie jednak jak miasto, z nieznanymi przyczyn dobra podpadły, można tylko domniemywać, że właściciel zmarł bezpotomnie, a ich obszar z powrotem włączono w obręb wsi lub raczej przejął je Zakon i ponownie ich nie zagospodarował. Nigdzie później ich nie wspominało, nie zachowała się też wymagana od nich służba wojskowa²⁸. Wymieniano jedynie czterołanowe dobra nadane Pawłowi Pęckiemu w 1430 r., które również były zobowiązane do służby wojskowej²⁹.

Nic nie wiadomo też o samym Jakubie z Rynu. Ryn stanowił wówczas niewielką osadę zagrodniczą przy zamku, z mieszkańców wyróżniali się zamożnością tylko właściciele trzech karczem. Otrzymali je w 1405 r. Mikołaj Lanckhemd (czyli Langhemde), Maciej Kretschmer i Mikołaj Reyman³⁰, a w 1437 r. ich właścicielami byli Iwan, Janik i Kaspar³¹. Być może Jakub wywodził się z którejś z tych rodzin karczmarskich, choć trudno to, na tym etapie badań, jednoznacznie rozstrzygnąć. Przykładowo jednak, potomkowie Mikołaja Lanckhemde w drugiej połowie XV w. otrzymali liczne dobra w okręgu ryńskim, piskim, a także Borki w okręgu elckim³².

Podsumowując, pierwszej lokacji miasta Elku dokonał wielki mistrz Paweł von Rusdorf w 1435 r. Próba okazała się nieskuteczna i nie doszło ani do wytyczenia gruntów, ani parcel miejskich, ani do powstania władz miejskich. Osada nadal pozostała tylko wsią czynszową, choć pamięć o lokacji przetrwała i odżywała w używanej od czasu do czasu terminologii. Najprawdopodobniej według planów fundatora pierwotna wieś czynszowa w Elku w jakiejś formie miała nadal funkcjonować obok miasta, o czym świadczy nadanie tamże dóbr Jakubowi z Rynu, tego samego dnia co lokacja miasta. Dobra owe jednak w bliżej nieznanym czasie, ale jeszcze w XV w., przestały funkcjonować.

²⁷ Ostpr. Fol. 119, f. 97.

²⁸ Nie wykluczałbym, że na obszarze tym w XVI w. powstał majątek borowego (*Wildnisbereiter*), który także liczył 2 łąny, co prawda bez służby wojskowej, ale w tym wypadku to zrozumiałe. Majątek ten leżał przy Dalnicach, przy głównej drodze z Elku na Nową Wieś Elcką, Ostrykół i Regiel – Ostpr. Fol. 6491, s. 182, 188, zatem na południe od Elku, ale niezbyt daleko, gdyż jeszcze przed rozwidleniem drogi na Regiel.

²⁹ Ostpr. Fol. 119, f. 21; Ostpr. Fol. 6491, s. 179.

³⁰ Ostpr. F. 333, f. 229.

³¹ *Das Grosse Zinsbuch des Deutschen Ritterordens (1414–1438)*, hrsg. von P. G. Thielen, Marburg 1958, s. 71.

³² Najszerzej o tej rodzinie zob. H. L. Hoffmann-Bagiński, *Die Dienstgüter des Amtes Johannsburg*, Hamburg 1992, ss. 177–180.

Aneks źródłowy

Kętrzyn, 1435 II 27

Wielki mistrz krzyżacki Paweł [von Rusdorf] nadaje Jakubowi z Rynu 2 łany na prawie chełmińskim we wsi Elk z obowiązkiem służby wojskowej z koniem i zbroją.

Oryginał nieznany, zachowana jedynie kopia z połowy XV w. w: GStPK, OF 97 f. 25v-26r. W nagłówku: Jacobs vom Reyne handfeste obir zwu huben etc. Pismo neogotyckie, dosyć wyraźne, karta 26 mocno pożółkła w górnym lewym rogu, mimo to tekst czytelny. Tekst wydano zgodnie z oryginałem, dokonano jedynie zamiany 'v' na 'u', rozwiązywano skróty bez zaznaczenia i ujednolicono zapis wielkimi literami do nazw osobowych i miejscowych.

ⁱWir bruder Pawlⁱ etc. thun kunt und offenbar allen denⁱⁱ desse schriffte werden vorbracht, das durch der getrawe dinstē wille, die unsir lieber getrawen Jacop vom Reyne² uns und unßin orden hat irzeiget und nach thuen sol anzukomenden zeiten, wir mit rathe willen und vovort unsir amtgebietiger vorlyhen und geben deme selben Jacobe, seynen rechten erben und nachkomlingen zwuⁱⁱⁱ huben im dorffe Licke³ gelegen an acker, wesen, weiden, welden, puschen, bruchen und strwchen bynnen den grentzen, als em die von unßin brudern seyn beweiset, frey erplich und ewicklich zcu colmischnn rechte zu besitzen, ummb welcher unsir belehnuge wille der benenppte Jacop sien erben und nachkomlinge unß und unßin orden mit eyne pferde und harnasch nach des landes gewonheyt zu allen geschreyen, landweren, heerferten und reysen dynen sullen, da boben sullen unßin huwße Licke⁴ eynen scheffel weiße und eynen scheffel rogge alle jar jерlich uff Sent Mertens tag des heyligen bischoffes pflichtig sien zu geben, deß zu merer sicherheit und ewigen gedechtnisse haben wir unsir ingesegel lassen anhangen dessem brieffe, der gegeben ist uff unßin huwsse Rastenburg⁵ am Sontage esto michi im vierzenhundirsten und funffunddreyßigsten jar. Gezewge sien die ersamen unß^{iv} ordene lieben bruder Johan Beenhuwsser kumpthur zu Brandenburg⁶, her Caspar unsir caplan⁷, Gerlach Merz pfleger zu Rastenburg⁸, Oswalt Holtzappel zur Licke pfleger⁹, Fredrich Troschwitz¹⁰, Johan Birkel unsir compan¹¹, Martinus¹² und Andreas unsir schreiber¹³ und andir vil^v trawirdige.

ⁱ Na marginesie dopisek 'Ligk'.

ⁱⁱ Ten wyraz nadpisany.

ⁱⁱⁱ Ten wyraz dwa razy.

^{iv} Tutaj dwa razy 'ß'.

^v Pierwotnie 'wil', ale przekreślono pierwszą część, pierwszej litery.

¹ Wielki mistrz krzyżacki Paweł von Rusdorf (1422-1441).

² Jakub z Rynu, skądinąd nieznany.

³ Wieś Elk.

⁴ Zamek w Elku.

⁵ Zamek w Kętrzynie.

⁶ Jan von Beenhäusen, komtur brandenburski (pokarmiński) w latach 1433-1441.

⁷ Kaspar, kapłan wielkiego mistrza.

⁸ Gerlach Mertz, prokurator kętrzyński w latach 1434-1437.

⁹ Oswald von Holtzappel, prokurator elcki w latach ok. 1431-1440.

¹⁰ Fryderyk Troschwitz, bliżej nieznany.

¹¹ Jan Birkel, kompan wielkiego mistrza.

¹² Marcin, bliżej nieznany.

¹³ Andrzej, pisarz wielkiego mistrza.